

Metodnotat

# Barn och ungas uppväxtvillkor i Gävleborgs kommuner

November, 2021



**BARN OCH UNGA I GÄVLEBORG  
KARTLÄGGNING AV BARN OCH UNGAS UPPVÄXTVILLKOR I  
GÄVLEBORGS KOMMUNER**

## INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<b>1.</b>	<b>Inledning</b>	<b>2</b>
1.1	Barn och ungas uppväxtvillkor och preventiva åtgärder	2
1.2	Underlag för dialog om insatser för att främja barn och ungas uppväxtvillkor i Gävleborg	3
<b>2.</b>	<b>Kartläggning av barn och ungas uppväxtvillkor i Gävleborgs kommuner (metod)</b>	<b>4</b>
2.1	Så har vi konstruerat index för uppväxtvillkoren	4
2.2	Övrig information om metod och dataunderlag	6
<b>3.</b>	<b>Uppväxtvillkoren och deras index</b>	<b>7</b>
3.1	Välfungerande närsamhälle	7
3.2	Låg omflyttning bland unga	7
3.3	Upplevd låg tillgång till tobak, alkohol och narkotika	8
3.4	Otillåtande normer kring bruk av tobak, alkohol och narkotika	8
3.5	Låg fattigdom	9
3.6	Möjlighet till socialt deltagande och fritidsaktiviteter i närområdet & skolan	10
3.7	Tidiga skolframgångar	10
3.8	God anknytning till skolan	11
3.9	Bekräftelse för prosocialt beteende i skolan	11
3.10	Goda uppväxtförhållanden inom familjen	12
3.11	God föräldraförmåga	12
3.12	Föräldrar med otillåtande attityder till barnets problembeteenden	13
3.13	Avsaknad av problembeteenden	14
3.14	Låg frekvens av problembeteenden bland kamrater	14
<b>4.</b>	<b>Referenser</b>	<b>16</b>
4.1	Datakällor	16
4.2	Studier	16

## 1. INLEDNING

Länsstyrelsen Gävleborg har gett Ramboll i uppdrag att sammanställa en regional lägesbild av barns och ungas uppväxtvillkor. Detta mot bakgrund av Länsstyrelsen Gävleborgs arbete med samlat regionalt stöd för arbete med jämlik hälsa, där Länsstyrelsens huvudfokus ligger på insatser riktade till barn och unga (0-18 år). Lägesbilden syftar till att ge ett underlag för diskussion kopplat till inriktning och prioritering av Länsstyrelsens och kommunernas arbete med det främjande och förbyggande arbete som berör barn, unga och deras föräldrar. Med lägesbilden ska det också framträda ett särskilt fokus på främjande och förebyggande insatser utifrån evidensbaserade risk- och skyddsfaktorer i barn och ungas uppväxt, och deras möjliga problemutfall.

Uppdraget består av tre huvudsakliga delar:

1. Att utgå från uppväxtvillkor som har koppling till risk- och skyddsaspekter i barn och ungas utveckling, och som har evidensbaserade kopplingar till olika problemutfall så som missbruk, psykisk och fysisk ohälsa, kriminalitet och våld eller ofullständig skolgång.
2. Att återspegla, och i största möjliga mån kvantifiera, vart och ett av de identifierade uppväxtvillkoren baserat på offentligt tillgänglig statistik. Detta görs genom att konstruera index för varje uppväxtvillkor utifrån en eller flera underliggande indikatorer.
3. Att sammanställa kommunblad över uppväxtvillkor för varje kommun i länet. I kommunbladen presenteras resultaten för varje uppväxtvillkor inom kommunen, och hur kommunens resultat förhåller sig till andra kommuner i Gävleborg.

Analysen görs i två skärningar, dels uppdelat på kön, och på föräldrarnas utbildningsbakgrund.<sup>1</sup> Analysen i skärningen föräldrarnas utbildningsbakgrund görs endast för 6 av 14 uppväxtvillkor som analyseras, till följd av begränsat dataunderlag utifrån denna skärningstyp. Analysen uppdelad på pojkar och flickor görs för samtliga 14 uppväxtvillkor. Föräldrarnas utbildningsbakgrund används ofta som en viktig faktor för att återspegla socioekonomiska förutsättningar, men används då i synnerhet i kombination med andra indikatorer.<sup>2</sup> Till följd av begränsningar i hur vanligt förekommande bakgrundsvariabler med koppling till socioekonomi är i dataunderlaget används i denna analys endast föräldrarnas utbildningsbakgrund som skärningsvariabel för att återspegla socioekonomisk status inom familjen.

### 1.1 Barn och ungas uppväxtvillkor och preventiva åtgärder

Det förebyggande arbetet som riktar sig till barn och unga lönar sig. Det finns väldokumenterade kopplingar mellan barn och ungas uppväxtvillkor och deras hälsa såväl som deras sociala och ekonomiska trygghet längre fram i livet.<sup>3</sup> Under många år har folkhälsoforskningen kartlagt förhållanden mellan barn och ungas uppväxtvillkor och deras risker att utveckla problembeteenden, i närtid eller senare i livet. Idag ser vi en tydlig trend bland beslutsfattare, professioner och brukarföreträdare att i praktiken vilja omsätta insikterna från forskningen till praktiska insatser. I Malmö stad har det långsiktiga preventionsprojektet Communities That Care (CTC) initierats i fem lokala områden sedan 2018. Ett liknande arbete är i skrivande stund under uppbyggnad i Sandvikens kommun. I Stockholms stad inrättades 2016 en social investeringsfond som har vuxit till att innefatta en rad delprojekt med tydlig prägel av preventionsarbete, så som tidigt stöd för läs- och skrivförmåga. På flera andra platser i landet pågår liknande insatser<sup>4</sup>, men i den statliga utredningen SOU 2018:32 "Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst" konstateras att det förebyggande arbetet inom socialtjänsten varit ett eftersatt område. Det påpekas i utredningen att det finns ett behov av både metodstöd och metodutveckling till landets kommuner, men också ett behov av att ta fram lokalt anpassade kunskapsunderlag för att underlätta ett mer och bättre riktat arbete. Kommuner har genom sin verksamhet inom

<sup>1</sup> Denna är konstruerad så att analysen görs på basis av förälder med högsta avslutade utbildning, där alternativet är eftergymnasial utbildning eller ej eftergymnasial utbildning.

<sup>2</sup> Se till exempel Skolverket (2018) "Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor" och Myndigheten för civilsamhälles- och ungdomsfrågor (2021) "Goda levnadsillkor för många, men inte för alla".

<sup>3</sup> Se referenslista och fotnoter till varje uppväxtvillkor i metodnotatets tredje kapitel.

<sup>4</sup> Se till exempel BRÅ: [sammanställning](#) av brottsförebyggande insatser riktade mot barn och unga, eller Socialstyrelsens sammanställning av [kommunala insatser](#) inom projektet Tidiga och samordnade insatser.

skola och barnomsorg ett betydande ansvar för barnens uppväxtmiljö, och att den blir så stimulerande och stödjande som möjligt. Deras särskilda ansvar för barn och unga är tydligast uttryckt i Socialtjänstlagen och Skollagen.<sup>5</sup> Mycket av det förebyggande arbetet är dock inte lagstyrt, och det har historiskt sett funnits betydande skillnader mellan kommuner sett till resurstillsättning för socialtjänstens tidiga insatser.<sup>6</sup>

Preventiva åtgärder och förebyggande insatser kan innebära en stor kostnadsbesparing för samhället.<sup>7</sup> Detta genom att bland annat minska behovet av individuella stödinsatser i framtiden, men också genom att reducera de kostnader som uppstår till följd av missbruk, fysisk och psykisk ohälsa, kriminalitet och våld eller ofullständig skolgång. Preventiva åtgärder och förebyggande insatser leder givetvis också till stora samhällsnyttor på en individuell nivå genom att personer i behov av stöd kan få hjälp tidigt vilket kan förhindra problem eller lidande senare i livet. De individuella konsekvenserna kan vara mycket betydelsefulla om insatserna lyckas mildra individens utveckling av problembeteenden.<sup>8</sup>

## **1.2 Underlag för dialog om insatser för att främja barn och ungas uppväxtvillkor i Gävleborg**

Ett arbete med att välja ut indikatorer som på ett fullgott sätt beskriver barn- och ungas uppväxtvillkor innebär en kompromiss mellan att inkludera ett rimligt antal parametrar samtidigt som vi vill täcka in de indikatorer som bäst speglar det uppväxtvillkor som ska beskrivas. I vissa fall begränsas valet av indikatorer till huruvida det finns tillgänglig statistik eller inte. En lägesbild som denna har därför alltid vissa begränsningar, men den kan förhoppningsvis utgöra ett viktigt underlag för dialog och samtal om hur situationen ser ut i länet, om olika risk- och skyddsfaktors betydelse, och om vad som är påverkbart och hur. I leveransen till Länsstyrelsen Gävleborg ingår också en sammanställning av all data som använts i arbetet. Detta för att kunna uppdatera med ny statistik när den görs tillgänglig.

Professor Michael Marmot som står bakom flera omfattande internationella rapporter om förutsättningar för god och jämlik hälsa, så som WHO-rapporten "Closing the Gap in a Generation" (WHO 2008) har sagt att "No data no problem, no problem no action!". Region Gävleborg presenterar i november en omfattande genomlysning av hälsoläget och livsvillkor för hela befolkningen i regionen. Tillsammans med regionens rapport "Jämlikt Gävleborg – Rapport från Jämlikhetsutredningen" och den lägesbild som Länsstyrelsen Gävleborg nu tagit fram, finns ett gediget kunskapsunderlag för "action".

Vår förhoppning är att underlaget kan utnyttas i konstruktiva dialoger med och mellan de många aktörer som arbetar för att skapa goda uppväxtvillkor för barn och unga i länet.

<sup>5</sup> Köhler (2014).

<sup>6</sup> Socialstyrelsen (2009).

<sup>7</sup> Skolverket, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut (2004).

<sup>8</sup> SOU 2018:32.

## 2. KARTLÄGGNING AV BARN OCH UNGAS UPPVÄXTVILLKOR I GÄVLEBORGS KOMMUNER (METOD)

Ramboll har på uppdrag av Länsstyrelsen i Gävleborg sammanställt index för 14 utvalda uppväxtvillkor för barn och unga. Arbetet bygger på ett tidigare uppdrag för Länsstyrelsen Skåne, då Ramboll i samarbete med Anna Sarkadi, professor och specialist i specialmedicin vid Uppsala universitet och med Natalie Durbeej, forskare på Institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap vid Uppsala universitet, utvecklade en metod för att koppla offentliga data till uppväxtvillkor för barn och unga. De uppväxtvillkor som har valts ut har evidensbaserade kopplingar till barn och ungas förutsättningar senare i livet, till exempel genom empiriskt dokumenterade kopplingar till barn och ungas framtida risker att drabbas av till exempel missbruk, psykisk och fysisk ohälsa, kriminalitet och våld eller ofullständig skolgång. Selektionen av relevanta uppväxtvillkor har dessutom väglett av det gedigna grundarbete som gjorts på ämnet av Malmö stad (2018) genom det framtagna utbildningsmaterialet för CTC<sup>9</sup>-projektet i staden. Stadskontoret i Malmö har i utbildningsmaterialet sammanställt vilka dokumenterade kopplingar som råder mellan risk- och skyddsfaktorer i barns och ungas uppväxt och de möjliga problemutfall som tidigare har beskrivits. För att ett samband ska anses vara evidensbaserat, har författarna till utbildningsmaterialet satt villkoret att statistiska samband ska ha dokumenterats i minst två longitudinella<sup>10</sup> studier. I detta arbete har vi haft som utgångspunkt att basera uppväxtvillkoren på uppsättningen av risk- och skyddsfaktorer i CTC-utbildningsmaterialet. Avsteg har dock gjorts på så vis att samtliga uppväxtvillkor inom ramen för denna analys är uttryckta som positiva och kan därför betraktas som skyddsfaktorer för barn och unga.<sup>11</sup> De riskfaktorer som beskrivs i CTC-utbildningsmaterialet och som har inkluderats i denna kartläggning har alltså uttryckts som sin motsats för att skapa en enhetlig riktning med positiv innebörd sett till varje uppväxtvillkor. Ett sådant exempel är att *tidigt misslyckande i skolan* istället uttrycks som *tidiga skolf framgångar*. Detta för att genomgående skapa fokus på positiva skyddsfaktorer i analysen.

Den tidigare genomförda kvalificeringen av uppväxtvillkor kopplas sedan ihop med en bred kartläggning av tillgängliga data kopplade till dessa uppväxtvillkor, och som finns på kommunnivå för samtliga Gävleborgs kommuner. Genom en iterativ process, inklusive arbetsmöten och avstämningar internt på Ramboll liksom med projektgruppen på Länsstyrelsen, har resultatet blivit en lista med totalt 43 olika indikatorer (mått). Likt den slutsats som Köhler (2014) delvis landade i inom ett liknande projekt med koppling till barnhälsa, så finner Ramboll att det i flera aspekter saknas goda indikatorer kopplade till livssituationen för barn och unga, trots den i övrigt goda tillgången till folkhälsostatistik i Sverige.

### 2.1 Så har vi konstruerat index för uppväxtvillkoren

Ett index för ett specifikt uppväxtvillkor består av en till fem underliggande indikatorer. I de fall minst en av indikatorerna inom varje uppväxtvillkor finns uppdelad på kön har vi gjort beräkningarna för pojkar och flickor separat för varje kommun i Gävleborg. I tabellen nedan sammanfattas varje steg i indexberäkningen:

Tabell 1. Så beräknar vi index för uppväxtvillkoren

Steg för steg	Kommentar
---------------	-----------

<sup>9</sup> Communities That Care.

<sup>10</sup> I longitudinella studier följs samma subjekt, till exempel barn, över flera tidsperioder.

<sup>11</sup> Motsatsen till en riskfaktor kan i de flesta fall betraktas som en skyddsfaktor (Andershed & Andershed 2019). Om en riskfaktor inte finns närvarande i ett barns uppväxt betyder det som oftast att en minskad risk för normbrytande beteende hos ett barn, och även en minskad risk för problembeteenden senare under livet. Det finns dock avvikelser från detta förhållande som är viktiga att hålla i åtanke i studier på ämnet. Ett sådant exempel är *överaktivitet*, vars motsats *passivitet* inte kan betraktas som skydd för ett barn. I omformuleringarna av riskfaktorer har vi haft detta perspektiv i åtanke.

<p>Värdet inom en indikator uttrycks som ett Z-värde</p>	<p>För varje indikator beräknar vi ett Z-värde. Detta ges för varje observation, alltså för pojkar respektive flickor för varje kommun. Liksom för barn med föräldrar av olika utbildningsbakgrund. Z-värdet baseras på ett antagande om normalfördelning inom indikatorn. Vid genomgång av indikatorerna förefaller detta som ett i stort sett rimligt antagande. Beroende på var i distributionen inom en indikator som en kommun eller kommun/kön befinner sig, ges ett värde från ca. - 3 till ca. +3. Indikatorn har nu normaliserats utifrån den underliggande distributionen inom indikatorn.</p>
<p>Varje indikator går från negativt (lågt värde) till positivt (høgt värde)</p>	<p>I vissa fall uttrycks indikatorn som positiv, som t.ex. upplevd trygghet. I andra fall uttrycks indikatorn som negativ, som till exempel andelen barn som blivit utsatta för mobbning. För att varje indikator inom varje uppväxtvillkor ska gå åt samma riktning, så byts riktningen i fall då det går från positivt (lågt värde) till negativt (høgt värde). Detta genom att multiplicera indikatorn med -1. Ett sådant förfarande förändrar inte distributionen inom indikatorn. Distributionen byter endast riktning.</p>
<p>100 som maximalt värde</p>	<p>Då indikatorn redan nu har normaliserats genom en Z-beräkning och en korrekt riktning inom varje indikator har färdigställts, kan vi uttrycka indikatorn längs en annan skala, nu med 100 som maxvärde. För att kunna göra detta har vi skapat en fiktiv kommun som vi kallar <i>Optimal</i>. Vi tilldelar den fiktiva kommunen ett värde inom varje indikator som vi bedömer vara det högsta möjliga värdet en kommun kan åstadkomma. Ett sådant exempel är att inga elever utsatts för mobbning, eller att samtliga barn känner sig trygga. Genom tillämpning av en matematisk formel ges denna kommun nu värdet 100 sett till varje indikator. Kommunernas värde, eller kommun/kön-värdet anpassas sedan efter var de befinner sig i relation till den fiktiva kommunen.</p> <p>Motivet till att introducera ett värde för en fiktiv kommun med väldigt høga värden för uppväxtvillkor, är att skapa en bild av hur Gävleborgs kommuner, som helhet för länet men också var för sig, står sig i förhållande till en utopisk värld där varje barn och unga har de bästa förutsättningarna.</p>
<p>Index för varje uppväxtvillkor sammanställs</p>	<p>Som sista beräkning tar vi genomsnittet av samtliga indikatorer som ingår i indexet för ett visst uppväxtvillkor. Antalet varierar från mellan 1 - 4 indikatorer. Varje indikator inom ett index ges samma vikt i relation till andra indikatorer som ingår. Produkten av detta steg blir ett index för varje uppväxtvillkor, med 100 som maxvärde inom varje uppväxtvillkor.</p>

## 2.2 Övrig information om metod och dataunderlag

### Indexering som metod har både fördelar och nackdelar

Att tillämpa indexering som metod för att återspegla värden och villkor som inte lätt låter sig fångas av ett indikatormått från offentlig statistik, är generellt sett ett fördelaktigt sätt att gå till väga. Metoden har dock både för- och nackdelar. Den tydligaste nackdelen med metoden är att indexvärdeberäkningen generellt är känslig för extremvärden, det vill säga enskilda synnerligen låga eller höga värden i förhållande till distributionen av värden mellan länets kommuner. Ett extremvärde får stor påverkan i den meningen att övriga värden, som är mer normalfördelade, sätts i förhållande till dessa värden. Som exempel på detta kan exempelvis flera kommuner få indexvärden närmare 100 om någon specifik kommun ligger särskilt lågt och därmed sticker ut. Vid genomgång av dataunderlaget för denna analys har vi identifierat att risken att värden påverkas av extremvärden, höga som låga, framförallt är en faktor om ett index består av en till två olika statistiska mått. Ju fler mått som ingår i ett index för ett visst uppväxtvillkor, desto fler datapunkter består den totala fördelningen av och desto större är sannolikheten att fördelningen framstår som normalfördelad (det vill säga efterliknar en normalfördelningskurva). Tack vare det stora dataunderlaget, 43 indikatorer fördelade på 14 olika uppväxtvillkor samt skärningen på kön och i vissa fall skärningen föräldrars utbildningsbakgrund, så är denna risk i hög grad mitigerad.

### Dataunderlaget från LUPP-enkäten och CAN-enkäten

Dataunderlaget från Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP)-enkäten liksom CAN-enkäten bygger på självrapporterade svar från elever på skolorna i länets kommuner. Särskilt då denna data skärs på kön, och i vissa fall på föräldrars utbildningsbakgrund, bygger svaren på relativt få svarande i länets mindre kommuner så som Ockelbo och Nordanstig. Detta är framförallt en utmaning utifrån ett sekretess- och röjandeperspektiv,<sup>12</sup> men medför också att dataunderlaget för vissa indikatorer består av få observationer. För de indikatorer där underlaget blir för litet för att analysera har vi därför givit Ockelbo genomsnittsvärdet för länet som helhet. Svarsfrekvensen ligger på ca 51 procent för LUPP-enkäten och ca 57 procent för CAN-enkäten.<sup>13</sup>

### Dataunderlaget tillåter att göra beräkningar på 6 av 14 uppväxtvillkor baserat på föräldrarnas utbildningsbakgrund

Till följd av dataunderlaget kopplat till barn och unga för Gävleborgs län kan beräkningar utifrån skärningen föräldrars utbildningsbakgrund endast göras för 6 av 14 uppväxtvillkor. Detta beror på att denna bakgrundsvariabel inte finns tillgänglig hos alla datakällor och därför inte kan appliceras på samtliga indikatorer. Vi har gjort bedömningen att ett tillräckligt antal indikatorer, beroende på andel av indexets indikatorer, behöver kunna skäras på denna skärningstyp för att beräkningar ska ha ett analytiskt värde.

<sup>12</sup> Vi redovisar inte indikatorvärdena för sig utan redogör endast för bearbetade indexvärden där flera indikatorer vägs samman. På så sätt förhåller vi oss till en potentiell röjanderisk.

<sup>13</sup> För LUPP-enkäten är svarsunderlaget särskilt lågt för Gävle till följd av att enkäten inte gick ut till alla skolor i kommuner. I samtal med statistikansvariga på Region Gävleborg kring detta framgår dock att det inte bör ha särskilt stor inverkan på hur representativa enkätsvaren är för kommunen.



### 3. UPPVÄXTVILLKOREN OCH DERAS INDEX

#### 3.1 Valfungerande närsamhälle

Det har positiva effekter om barn och unga känner sig trygga i sitt närområde, och inte upplever att det finns mycket problem. Ett närsamhälle som fungerar, där brottslighet, våld och missbruk är ovanligt, är kopplat till en starkare anknytning mellan individen och samhället. I samhällen där invånarna känner sig otrygga, och där det råder relativt hög brottsfrekvens minskar graden av anknytning mellan individen och närsamhället, vilket i sin tur gör det svårare för institutioner, så som skola, civilsamhälle och familjer att främja positiva sociala normer och värderingar<sup>14</sup> (Malmö stad, 2018). En bristfällig anknytning mellan individ och närsamhället skapar i sin tur en större risk för att dess invånare faller in i antisocialt beteende, så som alkohol- och droganvändning, brottslighet och våld.<sup>15</sup>

Tabell 2. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Valfungerande närsamhälle*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Trygg i bostadsområde, på väg till skolan samt i centrum/på stan	LUPP <sup>16</sup> , 2019	Andel som uppger att de ofta eller alltid känner sig trygga	Ett genomsnitt av tre enkätfrågor ställda från Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg. Frågorna ställs till barn i åk8 och finns i skärningen pojkar och flickor. Genomsnittet har beräknats av Ramboll.
Totalt anmälda brott om skadegörelse, stöld- och tillgrepsbrott samt våldsbrott	BRÅ & SCB, 2018 - 2020	Antalet anmälda brott per brottstyp per 1 000 invånare.	Summering av det genomsnittliga antalet brott per 1 000 invånare under 2020 för brottstyperna skadegörelse samt stöld- och tillgrepsbrott. För våldsbrott är det ett treårsmedelvärde för perioden 2018-2020.
Invånare i åldern 15 - 17 år lagförda för brott	Barnombudsmannen, 2019	Totalt antal barn lagförda för brott per 1 000 invånare i åldern 15 - 17 år.	Statistik från 2019. Finns i skärningen pojkar och flickor.

Uppväxtvillkoret *Valfungerande närsamhälle* är tätt sammankopplat med brottsfrekvens, inräknat till exempel våldsbrott och skadegörelse. Den faktiska brottsstatistiken som Brottsförebyggande rådet publicerar utgör dock inte en heltäckande bild av läget i ett närsamhälle, då den upplevda tryggheten i ett område inte tas i beaktning i denna form av statistik. Därför inkluderar vi i indexeringen även hur barn och unga upplever tryggheten i sitt område, på deras väg till skolan, i sitt bostadsområde och när de vistas i centrum eller på stan. Forskning från Linköping pekar på att barnens självupplevelse beträffande trygghet även har kopplingar till hur barnen trivs på fritiden och i skolan, vilken typ av framtidssyn de har och hur de skattar sin egen hälsa och livskvalitet.<sup>17</sup>

#### 3.2 Låg omflyttning bland unga

Det har positiva effekter om barn inte har flyttat flera gånger och/eller gjort flera skolbyten. Inom forskningen finns evidens som pekar på att barn som flyttar mellan exempelvis mellanstadiet till högstadiet, eller från högstadiet till gymnasiet, har en högre risk för skolavhopp, narkotikaanvändning och annat antisocialt beteende (Malmö stad, 2018). Så kallade "normala" skolgångar, med skolbyten mellan olika stadier av skolgången så som mellan grundskola och gymnasium, har således en positiv inverkan på barn som kan minska risken för olika problembeteenden. Frekvensen av skolbyten förstärks givetvis om barn också flyttar, och framför allt mellan kommuner då det ökar sannolikheten för skolbyte. Generellt kan sägas att i samhällen där det råder hög grad av fysisk rörlighet råder också en ökad risk för droganvändning och kriminalitet.<sup>18</sup>

<sup>14</sup> Malmö stad (2018).

<sup>15</sup> Evidens för dessa typer av kopplingar finns till exempel i Winstanley et al (2008) och Law & Quick (2013).

<sup>16</sup> LUPP: Lokal uppföljning av ungdomspolitiken.

<sup>17</sup> Elofsson (2019).

<sup>18</sup> Detta nämns till exempel i Catalano et al; 2011, Law & Quick 2013 m.fl.

Tabell 3. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Låg omflyttning bland unga*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Flyttningar, barn i åldern 0 - 14 år	SCB, 2020	Andel av barn i åldern 0 - 14 år som flyttat minst en gång.	Antalet inflyttningar + utflyttningar inom samt från/till en kommun som andel av antalet pojkar och flickor i åldrarna 0 - 14 år i respektive kommun vid årets början. Beräkningen har gjorts av Ramboll.

Vi har baserat uppväxtvillkoret *Låg omflyttning bland unga* på SCB:s mått över flyttningar inom och mellan kommuner, för personer i åldrarna 0 - 14 år. Andelen beräknas utifrån hur många barn det finns i den aktuella åldern i respektive kommun per den 31 december året innan.

### 3.3 Upplevd låg tillgång till tobak, alkohol och narkotika

Det har positiva effekter om barnet upplever att det är svårt eller omöjligt att få tag på alkohol, tobak eller andra droger. Enkelt uttryckt ökar användningen av tobak, alkohol och narkotika ju mer lättillgängliga som dessa varor upplevs vara. En hög upplevd tillgång till tobak, alkohol och narkotika är förknippad med en hög användning av dessa, ökat risktagande, samt ökad frekvens av våld.<sup>19</sup>

Tabell 4. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Upplevd låg tillgång till tobak, alkohol och narkotika*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Har haft möjlighet att använda narkotika	CAN, 2020	Andel som uppger att de har blivit erbjudna att använda narkotika under de senaste 12 månaderna	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Debut alkohol (minst ett glas) innan eller vid 13 års ålder	CAN, 2020	Andel som uppger att deras debutålder för alkoholkonsumtion (minst ett glas) var vid 13 år eller yngre	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Debut rökning innan eller vid 13 års ålder	CAN, 2020	Andel som uppger att deras debutålder för rökning (minst en cigarett) var vid 13 år eller yngre	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Använt narkotika någonsin	CAN, 2020	Andel som uppger att de någon gång har använt narkotika	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.

I indexeringen av uppväxtvillkoret *Upplevd låg tillgång till tobak, alkohol och narkotika* har vi i största möjliga mån försökt lyfta in indikatorer som återspeglar den faktiska tillgången till tobak, alkohol respektive narkotika, men också försökt att få in en faktor som återspeglar den upplevda tillgången. För just *upplevelsen* av tillgången är det framförallt indikatorn "Har haft möjlighet att använda narkotika" som återspeglar denna faktor. För de andra indikatorerna är det i högre grad den faktiska tillgången som speglas.

### 3.4 Otillåtna normer kring bruk av tobak, alkohol och narkotika

Det har positiva effekter om barn upplever att normer i dess närhet inte tillåter konsumtion av alkohol eller användning av droger. Attityder gentemot tobaks-, alkohol- och narkotikabruk bygger förutom formella lagar och regler även på informella normer, såsom rådande sociala sedvänjor i ett barns närsamhälle. När det råder ett tydligt avståndstagande från bruk och missbruk bland samhällsmedborgare i barns närhet tenderar också barn att inte utsättas för samma risk att falla in i problembeteenden som rör till exempel alkohol- och narkotikabruk, brottslighet och våld.<sup>20</sup>

<sup>19</sup> Dessa kopplingar nämns till exempel i Stone et al (2012), Catalano et al (2011) och Scribner et al (2008) m.fl.

<sup>20</sup> Evidens kring detta finns i t.ex. Brook et al (1990) och Sampson (1987).

Tabell 5. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Otillåtande normer kring bruk av tobak, alkohol och narkotika*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Föräldrarna har tillåtande inställning till alkohol	LUPP, 2019	Andel som uppger att de får dricka för sina föräldrar	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.
Har en förälder som dricker för mycket alkohol	CAN, 2017	Andel som uppger att det har hänt att de tycker deras föräldrar dricker för mycket alkohol	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2017 till pojkar och flickor i åk9.
Bjuden på alkohol av sina föräldrar	CAN, 2020	Andel som uppger att de har bjudits på alkohol av sina föräldrar under de senaste 12 månaderna	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Föräldrar/vårdnadshavare som konsumerar tobak	CAN, 2020	Andel som uppger att någon av deras föräldrar/vårdnadshavare antingen röker eller snusar	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.

Indexet för uppväxtvillkoret *Otillåtande normer kring bruk av tobak, alkohol och narkotika* bygger på indikatorer som återspeglar föräldrarnas attityd till barnens konsumtion av alkohol, samt i viss mån till deras egen konsumtion av alkohol och tobak. På grund av bristen på statistiskt underlag kopplat till föräldrarnas attityder till barns tobaksbruk eller narkotikabruk så kan dessa aspekter inte vägas in i detta index. Det är dock troligt att det generellt sett finns en koppling mellan otillåtande normer i hemmet rörande barns konsumtion av alkohol, och otillåtande normer som rör tobaksbruk och narkotikabruk.

### 3.5 Låg fattigdom

Det har positiva effekter om barn inte växer upp under svåra ekonomiska förhållanden och/eller i trångboddhet. Barn som lever i områden med hög frekvens av utanförskap, som fattigdom, arbetslöshet och trångboddhet, löper större risk att utveckla problem med koppling till missbruk, psykisk och fysisk ohälsa, kriminalitet och våld eller ofullständig skolgång.<sup>21</sup> Ett barn som växer upp under fattigdom har således en högre risk att falla in i många olika typer av problembeteenden.

Tabell 6. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Låg fattigdom*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Barn i familjer med låg ekonomisk standard	Barnombuds- mannen, 2018	Andel barn som lever i familjer med låg ekonomisk standard	Indikatorn beskriver barn i familjer med låg inkomststandard. Indikatorn är ett absolut mått som baseras på om familjen har svårt att täcka sina grundläggande kostnader.
Barn i lägenhet som är trångbodda	Barnombuds- mannen, 2019	Andel barn i flerbostadshus som är trångbodda enligt norm 2, vilket innebär minst två boende per sovrum	Uppdelad i pojkar och flickor. I statistiken ingår de bostäder som finns i lägenhetsregistret, vilket utesluter småhus.
Oro över föräldrars ekonomi	LUPP, 2019	Andel som uppger att de är ganska eller mycket oroliga över sina föräldrars ekonomi	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.

För att återspegla fattigdomsfrekvensen bland barn och unga använder vi två underliggande mått som har tagits fram av Barnombudsmannen. I indikatorn "Barn i familjer med låg ekonomisk standard" tas hänsyn till föräldrarnas inkomster, och i måttet speglas familjens absoluta ekonomiska utsatthet i termer av att familjens inkomst inte täcker nödvändiga levnadsomkostnader. Denna kompletteras med trångboddhet, som har en påverkan på risken för

<sup>21</sup> Dessa kopplingar nämns till exempel i Catalano et al (2011), Duncan (2002), Ingoldsby & Shaw (2002) och Lee, Shin & Sin (2013).

konflikten inom familjen, mellan syskon och mellan barn och förälder.<sup>22</sup> I tillägg till detta har vi även inkluderat en indikator som speglar självupplevd fattigdom, nämligen om barnet känner oro över sina föräldrars ekonomi.

### 3.6 Möjlighet till socialt deltagande och fritidsaktiviteter i närområdet & skolan

Det har positiva effekter om barn ges möjlighet till socialt deltagande och fritidsaktiviteter i närområdet och skolan. Studier visar att barns deltagande i prosociala aktiviteter såsom idrott och kultur kan utgöra en skyddsfaktor i barns liv genom att bidra till en positiv utveckling i flera hänseenden, bland annat kopplat till psykisk och fysisk hälsa.<sup>23</sup>

Tabell 7. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Möjlighet till socialt deltagande och fritidsaktiviteter i närområdet & skolan*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Deltagartillfällen i idrottsföreningar per barn och ungdom i åldern 7-20 år	Riksidrottsförbundet (RF), 2019	Genomsnittligt antal deltagartillfällen i idrottsföreningar per barn och ungdom i åldern 7-20 år	Antal deltagartillfällen för pojkar och flickor i åldern 7-20 år i LOK-stödsberättigade idrottsföreningar under året, dividerat med antal invånare 7-20 år den 31/12. LOK-stöd (Statligt lokalt aktivitetsstöd) söks av idrottsföreningar för sammankomster som godkänts av RF.
Tränar/idrottare på fritiden	LUPP, 2019	Andel som uppger att de tränar/idrottare på sin fritid, flera gånger i veckan	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.
Deltar i kulturaktiviteter på fritiden	LUPP, 2019	Andel som uppger att de spelar teater, skapar musik eller dansar på sin fritid, flera gånger i veckan	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.
Barn 1 - 5 år inskrivna i förskolan	Skolverket och SCB, 2020	Andel som är inskrivna i förskola	Antal barn 1 - 5 år inskrivna i förskola dividerat med antal barn i åldern 1 - 5 år. Avser förskolor i kommunen, oavsett regi.

Indexet för uppväxtvillkoret *Möjlighet till socialt deltagande och fritidsaktiviteter i närområdet i skolan* inkluderar fyra olika indikatorer som tillsammans utgör en bred och kompletterande bild av prosocialt deltagande bland barn. De två indikatorerna från LUPP-undersökningen i Gävleborg, "Tränar/idrottare på fritiden" och "Deltar i kulturaktiviteter på fritiden", tillsammans med statistiken för deltagandetillfällen i idrottsföreningar syftar till att återspegla barns deltagandet i prosociala aktiviteter som sker i närområdet. Vi har vidare valt att inkludera förskoledeltagande i indexet, då forskning har påvisat ihållande kopplingar till studieresultat längre fram i barns skolgång.<sup>24</sup> Vidare finns dokumenterade samband mellan att gå i förskola och både social och kognitiv förmåga senare i livet.<sup>25</sup>

### 3.7 Tidiga skolframgångar

Det har positiva effekter om barn upplever en känsla av hög måluppfyllelse i skolan. Studier visar att studiesvårigheter från mellanstadiet och framåt har en betydande bäring på risk att utveckla en rad problembeteenden. Barn som i ett tidigt stadie misslyckas i skolan tenderar att löpa ökad risk för ofullständig skolgång, men också att utveckla missbruk, kriminellt och våldsamt beteende samt drabbas av fysisk eller psykisk ohälsa.<sup>26</sup>

Tabell 8. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Tidiga skolframgångar*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Barn med studiesvårigheter	Skolinspektionen, 2018 - 2020	Andelen barn som inte upplever att de kan nå kunskapskraven i skolan om de försöker	Enkätfråga i Skolenkäten från Skolinspektionen till flickor och pojkar i åk5. Enkäten skickas till olika kommuner under

<sup>22</sup> Påvisas i till exempel metaanalysen Eime et al (2013) och omnämns i Rädde Barnen (2017).

<sup>23</sup> Dessa kopplingar nämns bland annat i Rutter (1987), Coster et al (2008) King et al (2003).

<sup>24</sup> Påvisas bland annat i den longitudinella studien Gormley et al (2018) från delstaten Oklahoma i USA. I denna beläggs samband mellan förskoledeltagande och framtida testresultat inom matematik, generella studieresultat samt sannolikhet att delta i s.k. "honors courses". De positiva effekterna kan kopplas samman med utfall kopplade till skola så sent som i högstadiet.

<sup>25</sup> Köhler (2010).

<sup>26</sup> Dessa kopplingar påvisas till exempel i Resnick et al (2004), Gottfredson (2001) Najaka et al (2001) och Herrenkohl et al (2000).

			olika år, Gävleborgs kommuner fick den under 2018 – 2020.
Elever i åk3 som klarat kunskapskraven för ämnesproven i SV och MA	Skolverket, 2019	Andelen elever i åk3 som nått kravnivån av deltagande elever	Indikatorn bygger på följande beräkning: den genomsnittliga andelen elever i åk3 som klarat kravnivån för respektive delprov i svenska och matematik, per kommun. Beräkningen görs för pojkar och flickor. Notera att svenska som andraspråk inte ingår i beräkningen.

För att återspegla *Tidiga skolframgångar* har vi valt att inkludera två olika indikatorer som på olika sätt kopplar an till barnens prestationer i skolan. Genom enkätfrågan "Barn med studiesvårigheter" fångas självuppfattade upplevelser hos elever i årskurs 5, medan testresultaten för elever i årskurs 3 fångar den faktiska och i större grad mätbara prestationen hos eleverna.

### 3.8 God anknytning till skolan

Det har positiva effekter om barn trivs i skolan, har hög närvaro och när skolarbetet känns meningsfullt, viktigt eller intressant. Barn med större grad av anknytning till sin skola betraktar också sin skolgång som mer meningsfull. När engagemanget för skolan börjar brista uppstår det en ökad risk att utveckla flera typer av problembeteenden eller svårigheter, såsom missbruk, ofullständig skolgång, kriminalitet och våld samt fysisk och psykisk ohälsa.<sup>27</sup>

Tabell 9. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *God anknytning till skolan*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Skolkar mer än en gång i månaden	CAN, 2020	Andel som uppger att de skolkar en gång i månaden eller oftare	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Trivs i skolan	CAN, 2020	Andel som uppger att de trivs bra eller mycket bra i skolan	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Stress	LUPP, 2019	Andel som uppger att de känner sig stressade flera gånger i veckan eller i stort sett varje dag	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.
Har lärare som anstränger sig för att eleven ska klara skoluppgifterna	Skolinspektionen, 2018 - 2020	Andel som uppger att de har lärare som hjälper i skolarbetet när de behöver det	Enkätfråga i Skolenkäten från Skolinspektionen till flickor och pojkar i åk5. Enkäten skickas till olika kommuner under olika år, Gävleborgs kommuner fick den under 2018 – 2020.

Indexet för uppväxtvillkoret *God anknytning till skolan* bygger uteslutande på indikatorer från flera olika datakällor, som tillsammans återspeglar olika symptom som kan relateras till skolanknytning. Detta för att anknytning till skolan är en omständighet som innefattar en rad faktorer och således inte låter sig mätas direkt. Vi har därför valt att bygga indexet kring elevernas skolnärvaro, upplevda trivsel i skolan och upplevda stress (som i den här åldern kan antas vara nära sammankopplat med skolarbete), samt hur väl eleverna upplever att lärarna anstränger sig för att bistå med hjälp.

### 3.9 Bekräftelse för prosocialt beteende i skolan

Det har positiva effekter om barn får bidra i skolan på ett positivt sätt, om barn får bekräftelse för prosocialt beteende och det finns vuxna i skolan som barnet kan anförtro sig åt. I jämförelse med uppväxtvillkoret *God anknytning till skolan* har detta uppväxtvillkor ett större fokus på sådant som ligger utanför individens eget inflytande. Bekräftelse är en viktig delaktighetsaspekt för barn i skolan som har en påverkan på elevens engagemang och autonomi,<sup>28</sup> och i förlängningen även på studieresultat.<sup>29</sup>

<sup>27</sup> Studier som visar på dessa kopplingar är exempelvis Boers et al (2010), Catalano et al (2011), Gottfredson (2001) och Najaka et al (2001).

<sup>28</sup> Beskrivs i Skolverket (2019).

<sup>29</sup> Effekterna av bekräftelse för positivt beteende i skolan, ofta kallat *Positive Behavioral Support* (PBS) eller *Positive Behavioral Interventions and Supports* (PBIS) diskuteras till exempel i Bohanon et al (2009) respektive Muscott et al (2008).

Tabell 10. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Bekräftelse för prosocialt beteende i skolan*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Skolan är en respektfull miljö	LUPP, 2019	Andel som uppger att lärare och elever bemöter varandra med respekt i skolan	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.
Elever i åk5 som känner sig trygga i skolan	Skolinspektionen, 2018 - 2020	Andel i åk5 som uppger att påståendet att de känner sig trygga i skolan stämmer helt och hållet eller ganska bra	Enkätfråga i Skolenkäten från Skolinspektionen till flickor och pojkar i åk5. Enkäten skickas till olika kommuner under olika år, Gävleborgs kommuner fick den under 2018 - 2020.

Indexet för uppväxtvillkoret *Bekräftelse för socialt beteende i skolan* bygger på indikatorer hämtade från två enkäter. Från Gävleborgs LUPP-undersökning har vi valt att inkludera frågan om huruvida "Lärare och elever bemöter varandra med respekt". Detta är tänkt att spegla ett prosocialt beteende i skolmiljön. Från Skolinspektionens skolenkät inkluderar vi en fråga om elevens upplevda trygghet i årskurs 5.

### 3.10 Goda uppväxtförhållanden inom familjen

Det har positiva effekter när barns föräldrar bidrar till goda uppväxtförhållanden och när det inte finns problembeteenden inom familjen. Ett exempel på missgynnsamma uppväxtförhållanden är om föräldrar röker under spädbarnstiden eller under graviditet. Rökning under graviditeten är allmänt känt som ett allvarligt hot mot fostrets hälsa och utveckling. Likaså utgör rökning under barns spädbarnsår en allvarlig risk som kan kopplas till kroniska hälsoeffekter, så som infektioner, andningsbesvär och allergier.<sup>30</sup> Till goda uppväxtförhållanden kan vi också inkludera anknytningen mellan förälder och barn, som till exempel har en påverkan på barnets risk för psykisk ohälsa.<sup>31</sup>

Tabell 11. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Goda uppväxtförhållanden inom familjen*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Rökande gravida v.12	Folkhälso-myndigheten & Socialstyrelsen, 2019	Andel rökande mödrar vid v. 12	Indikatorn baseras på andelen mödrar som röker vid inskrivning till mödravårdscentral (cirka vecka 12).
Röker under spädbarnstiden	Socialstyrelsen, 2018	Andel spädbarn som sammanbor med en rökare	Indikatorn är ett genomsnitt av andelen föräldrar, vårdnadshavare, syskon eller annan sammanboende som röker då barnet är 0 - 4 mån respektive 8 mån. Detta genomsnitt har beräknats av Ramboll.
Är nöjd med förhållandet med sin familj	CAN, 2020	Andel som uppger at de är nöjda eller mycket nöjda med förhållandet till sin familj	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.

Vi har byggt indexet för uppväxtvillkoret *Goda uppväxtförhållanden* på tre indikatorer: rökning under graviditet, rökning medan barn är i spädbarnsålder samt barns upplevelse kring förhållandet till sin familj.

### 3.11 God föräldraförmåga

Det har positiva effekter när det finns tydliga regler i familjen och när föräldrarnas egna problembeteenden inte leder till att de försummar sina barns hälsa. I familjer där vuxna dricker för mycket alkohol löper exempelvis barnen ökad risk att också drabbas av missbruk.<sup>32</sup>

Tabell 12. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *God föräldraförmåga*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
-----------	-------	-------------	-----------

<sup>30</sup> Köhler (2010).

<sup>31</sup> SKR, Uppdrag psykisk ohälsa (2015).

<sup>32</sup> Kopplingen nämns bland annat i Cranford et al (2010) och i Hjalmarsson & Lindqvist (2013).

Har en förälder som dricker för mycket alkohol	<b>CAN, 2017</b>	Andel som uppger att de har hänt att de tycker deras föräldrar dricker för mycket alkohol	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2017 till pojkar och flickor i åk9.
Bjuden på alkohol av sina föräldrar	<b>CAN, 2020</b>	Andel som uppger att de har bjudits på alkohol av sina föräldrar under de senaste 12 månaderna	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Låg födelsevikt	<b>Folkhälso-myndigheten, 2017-2019</b>	Antal nyfödda barn med låg födelsevikt per 1 000 födda	Medelvärden för åren 2017 – 2019. Låg födelsevikt definieras som under 2 500 gram.
Ammande barn i åldrarna 2 - 12 månader	<b>Folkhälso-myndigheten, 2018</b>	Andel barn i åldrarna 2-12 månader som ammas.	Medelvärden för andel ammade barn i åldrarna 2 månader, 4 månader, 6 månader, 8 månader respektive 12 månader. Andelen beräknas som antalet barn som ammas över totala antalet barn inom varje åldersgrupp. Medelvärdet över åldersgrupperna är beräknat av Ramboll.
Otrygg i hemmet	<b>LUPP, 2019</b>	Andel som uppger att de aldrig eller sällan känner sig trygga hemma alternativt har blivit mobbade, trakasserade eller utfrysta hemma	Kombination av två enkätfrågor ställda i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg. Frågorna ställs till barn i åk8 och finns i skärningen pojkar och flickor. Genomsnittet har beräknats av Ramboll.

Indexet för uppväxtvillkoret *God föräldraförmåga* bygger på en bredare uppsättning indikatorer som relaterar till föräldraförmåga på olika sätt. Indikatorerna "Har en förälder person som dricker för mycket alkohol" samt "Bjuden på alkohol av sina föräldrar", båda hämtade från CAN-undersökningarna, återspeglar dels föräldrarnas problembeetenden och dels vilka gränser som sätts. Dessa kompletteras med indikatorerna "Låg födelsevikt" och "Ammande barn" som båda är traditionella mått på faktorer som kopplas samman med barns hälsoutveckling senare i livet.<sup>33</sup> Låg födelsevikt bör betraktas som ett symptom på underliggande orsaker, som till exempel moderns stress under graviditeten, rökning samt sociala och ekonomiska faktorer. Amning är en väl dokumenterad skyddsfaktor som på längre sikt kan minska risken för övervikt och diabetes, men som också fostrar nära fysisk kontakt mellan mor och barn.<sup>34</sup> För att komplettera bedömningen har vi också inkluderat en indikator för om barn känner sig otrygga eller blir mobbade/trakasserade/utfrysta i hemmet, vilket kan antas vara en tydlig indikator på bristande föräldraförmåga.

### 3.12 Föräldrar med otillåtande attityder till barnets problembeteenden

Det har positiva effekter när barn upplever att deras föräldrar inte tillåter att barnet dricker alkohol, eller att barnet deltar i andra problembeteenden. Föräldrarnas attityder och beteenden kopplat till barns problembeteenden såsom våld, droger och brott har en dokumenterad koppling till barns utveckling av egna problembeteenden. Särskilt stor risk för att utveckla missbruk råder om föräldern involverar barnen i sin egen drog- eller alkoholanvändning, till exempel genom att köpa ut alkohol eller bjuda sitt barn på alkohol.<sup>35</sup>

**Tabell 13. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Föräldrar med otillåtande attityder till barnets problembeteenden***

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Föräldrarna har tillåtande inställning till alkohol	<b>LUPP, 2019</b>	Andel som uppger att de får dricka för sina föräldrar	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.

<sup>33</sup> Köhler (2014).

<sup>34</sup> Köhler (2014).

<sup>35</sup> Detta nämns bland annat i Catalano et al 2011, Stone et al (2012).

Bjuden på alkohol av sina föräldrar	CAN, 2020	Andel som uppger att de har bjudits på alkohol av sina föräldrar under de senaste 12 månaderna	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
-------------------------------------	-----------	--	--

Indexet för uppväxtvillkoret *Föräldrar med otillåtande attityder till barnets problembeteenden* bygger runt indikatorerna "Föräldrarna har tillåtande inställning till alkohol" och "Bjuden på alkohol av sina föräldrar". Problembeteenden är naturligtvis bredare än att endast innefatta problembeteenden relaterade till alkoholbruk, men det råder brist på andra tillgängliga indikatorer som återspeglar föräldrars attityder till exempelvis barns våldsamma och kriminella beteenden.

### 3.13 Avsaknad av problembeteenden

Det har positiva effekter när barn inte debuterar tidigt med alkohol, tobak och droger, och när barn inte har tidiga eller ihållande problembeteenden såsom skolk och bråk i skolan. Tidig debut av problembeteenden hos barn har en dokumenterad koppling till en rad problemutfall, så som missbruk, psykisk och fysisk ohälsa, kriminalitet och våld eller ofullständig skolgång.<sup>36</sup>

Tabell 14. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Avsaknad av problembeteenden*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Skolkar mer än en gång i månaden	CAN, 2020	Andel som uppger att de skolkar en gång i månaden eller oftare	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.
Blivit utsatt för mobbing	LUPP, 2019	Andel som uppger att de blivit mobbade, trakasserade eller utfrysta under de senaste 6 månaderna	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.
Debut alkohol eller tobak innan eller vid 13 års ålder	CAN, 2020	Andel som uppger att de drack sitt första glas alkohol, rökte en cigarett eller snusade för första gången vid 13 års ålder eller tidigare	Enkätfråga i CAN-undersökningen från 2020 till pojkar och flickor i åk9. Finns också skuret på föräldrars utbildningsbakgrund.

I indexet för uppväxtvillkoret *Avsaknad av problembeteenden* har vi inkluderat tre indikatorer som brett speglar barns problembeteenden, särskilt med koppling till skolk samt alkohol- och tobaksanvändning som båda är välbeforskade problembeteenden och som ofta omnämns i sammanhanget. Vi har också valt att inkludera "Blivit utsatt för mobbing". Denna indikator speglar frekvensen av mobbing inom en kommun vilket är ett mått på fysiskt och psykiskt våld. Detta ger i sin tur en bild av hur vanligt förekommande själva problembeteendet (att mobba andra) är, även om det självklart inte är ett problembeteende i sig att bli utsatt för mobbing. Det hade varit önskvärt med det motsatta måttet ("Har utsatt andra för mobbing"), men risken är stor för missledande svar på en sådan enkätfråga.

### 3.14 Låg frekvens av problembeteenden bland kamrater

Det har positiva effekter om barn omges av kamrater som inte uppvisar problembeteenden, såsom våld, skolk, alkohol och droger. Enligt Malmö stads (2018) CTC-utbildningsmaterial är problembeteenden bland ett barns kamrater en av de mest stabila riskfaktorerna som forskningen har identifierat. Risken att själv utveckla problembeteenden ökar markant för ett barn som umgås med vänner som har sådan problematik, även om barnet själv kommer från välfungerande familjer. I forskningen har kopplingar dokumenterats mellan problembeteenden bland kamrater och flera olika typer av problemutfall så som missbruk, psykisk och fysisk ohälsa, kriminalitet och våld eller ofullständig skolgång.<sup>37</sup>

<sup>36</sup> Evidens för dessa kopplingar finns till exempel i Nagin & Tremblay (1999), Catalano et al (2011), Gil et al (2004), Gottfredson (2001), Grant et al (2001) Palmer et al (2009), Stone et al (2012).

<sup>37</sup> Dessa kopplingar har till exempel dokumenterats i Barnes et al (2006), Boers et al (2010), Catalano et al (2011) Curcio et al (2013), Windle (2000).



Tabell 15. Så har vi byggt indexet till uppväxtvillkoret *Låg frekvens av problembeteenden bland kamrater*

Indikator	Källa	Typ av mått	Kommentar
Elever i åk5 som känner sig trygga i skolan	Skolinspektionen, 2018 - 2020	Andel i åk5 som uppger att påståendet att de känner sig trygga i skolan stämmer helt och hållet eller ganska bra	Enkätfråga i Skolenkäten från Skolinspektionen till flickor och pojkar i åk5. Enkäten skickas till olika kommuner under olika år, Gävleborgs kommuner fick den under 2018 – 2020.
Elever i åk9 som känner sig trygga i skolan	Skolinspektionen, 2018 - 2020	Andel i åk9 som uppger att påståendet att de känner sig trygga i skolan stämmer helt och hållet eller ganska bra	Enkätfråga i Skolenkäten från Skolinspektionen till flickor och pojkar i åk9. Enkäten skickas till olika kommuner under olika år, Gävleborgs kommuner fick den under 2018 – 2020.
Nöjd med sina kompisrelationer	LUPP, 2019	Andel som svarat att de är nöjda eller mycket nöjda med sitt liv när det handlar om deras kompisar	Enkätfråga i Lokal uppföljning av ungdomspolitik (LUPP) i Gävleborg till pojkar och flickor i åk8.

I indexet för uppväxtvillkoret *Låg frekvens av problembeteenden bland kamrater* inkluderar vi två indikatorer kopplade till upplevd trygghet. Båda kommer från Skolinspektionens skolenkät, varav den ena riktar sig till årskurs 5 och den andra till årskurs 9. Dessa har valts då upplevd trygghet kan antas vara symptom på frekvensen av problembeteenden i barnets närhet inom skolan. Därtill har vi inkluderat en indikator över hur nöjd barnet är med sina kompisrelationer, detta för att inte missa hur viktiga ett barns kompisar är för att säkerställa en gynnsam uppväxt.

## 4. REFERENSER

### 4.1 Datakällor

- Region Gävleborg, Lokal uppföljning av ungdomspolitiken (LUPP)

Lokal uppföljning av ungdomspolitiken är en enkätundersökning som genomförs av Samhällsmedicin vid Region Gävleborg och vänder sig till barn och ungdomar i årskurs 8, årskurs 2 på gymnasiet och unga vuxna 19-25 år. Statistiken bygger alltså på självskattningar av de svarande eleverna. Enkäten genomförs i samtliga regionens kommuner. Dataunderlaget som ligger till grund för indikatorerna i denna studie samlades in under 2019 och berör enbart barn i årskurs 8. Respondenternas kommundeltagande styrs av skolkommunen, då enkäten besvaras i skolan, och den totala svarsfrekvensen uppgick till ca 51%. Den låga svarsfrekvensen beror främst på att man stötte på problem vid datainsamlingen i Gävle kommun där många skolor inte besvarade enkäten. Detta föranleder att resultaten för Gävle ska tolkas med viss försiktighet för de indikatorer som baseras på LUPP-data. Andra data som har använts och referats till i det tredje kapitlet kommer från:

- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN)
- Skolverket
- SCB
- Barnombudsmannen
- Brottsförebyggande rådet, BRÅ
- Riksidrottsförbundet
- Skolinspektionen
- Folkhälsomyndigheten
- Socialstyrelsen

### 4.2 Studier

Andershed, Anna-Karin. Andershed, Henrik (2019) Risk och skyddsaktorer för normbrytande beteende bland unga: Att använda teori och forskning i praktiken. Örebro universitet. Underlag för Socialstyrelsens kunskapsstöd kring barn och unga som begår brott.

Barnes, G. M., & Welte, J. W. (1986). Patterns and predictors of alcohol use among 7-12th grade students in New York State. *Journal of Studies on Alcohol*, 47, 53-62.

Boers, K., Reinecke, J., Seddig, D., & Mariotti, L. (2010). Explaining the development of adolescent violent delinquency. *European Journal of Criminology*, 7, 499-520.

Bohanon, Hank. Flannery, Bridgid K., Malloy, JoAnne. Fenning, Pamela (2009) Utilizing positive behavior supports in high school settings to improve school completion rates for students with high incidence conditions. *Exceptionality: A Special Education Journal*. Volume 17, 2009.

Catalano, R. F., Haggerty, K. P., Hawkins, J. D., & Elgin, J. (2011). Prevention of substance use and substance use disorders: The role of risk and protective factors. In Y. Kaminer & K. C. Winters (Eds.), *Clinical manual of adolescent substance abuse treatment* (pp. 25-63). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

Coster W, Khetani MA (2008). Measuring participation of children with disabilities: issues and challenges. *Disabil Rehabil* 2008;30:639-48.7.

Cranford, J. A., Zucker, R. A., Jester, J. M., Puttler, L. I., & Fitzgerald, H.E. (2010). Parental alcohol involvement and adolescent alcohol expectancies predict alcohol involvement in male adolescents. *Psychology of Addictive Behaviors*, 24, 386-396.

Curcio, A. L., Mak, A. S., & George, A. M. (2013). Do adolescent delinquency and problem drinking share psychosocial risk factors? A literature review. *Addictive Behaviors*, 38, 2003-2013.

Duncan, S. C., Duncan, T. E., Strycker, L. A. . (2002). A multilevel analysis of neighborhood context and youth alcohol and drug problems. *Prevention Science*, 3, 125-133.

Elofsson, Stig (2019) Upplevd trygghet och hälsa/livskvalitet: Mellan- och högstadie- samt gymnasieelever i Linköping.

Eime, Rochelle M. Young, Janet A. Harvey, Jack T. Charity, Melanie J. Payne, Warren R (2013) A systemic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 10, Article number 98 (2013).

Fridh, Maria. Grahn, Mathias. Lindström, Martin. Modén, Birgit. Region Skåne (2016) Folkhälsorapport Barn och Unga i Skåne 2016 – en undersökning om barn och ungdomars livsvillkor, levnadsvanor och hälsa. Region Skåne, 2016.

Gil, A. G., Wagner, E. F., & Tubman, J. G. (2004). Associations between early- adolescent substance use and subsequent young-adult substance use disorders and psychiatric disorders among a multiethnic male sample in South Florida. *American Journal of Public Health*, 94, 1603- 1609.

Gottfredson, D. C. (2001). *Schools and delinquency*. Cambridge: Cambridge University Press.

Herrenkohl, T. I., Maguin, E., Hill, K. G., Hawkins, J. D., Abbott, R. D., & Catalano, R. F. (2000). Developmental risk factors for youth violence. *Journal of Adolescent Health*, 26, 176-186.

Hjalmarsson, R., & Lindquist, M. J. (2013). The origins of intergenerational associations in crime: Lessons from Swedish adoption data. *Labour Economics*, 20, 68-81.

Ingoldsby, E. M., & Shaw, D. S. (2002). Neighborhood contextual factors and early-starting antisocial pathways. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 5, 21-55.

King G, Law M, King S, Rosenbaum P, Kertoy MK, Young NL. (2003). A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Phys Occup Ther Pediatr* 2003;23:63-90

Köhler, Lennart (2014). *Barnhälsoindex för Sveriges kommuner*

Law, J., & Quick, M. (2013). Exploring links between juvenile offenders and social disorganization at a large map scale: A Bayesian spatial modeling approach. *Journal of Geographical Systems*, 15, 89-113.

Lee, Y., Shin, D., & Shin, K. (2013). Social consequences of economic segregation. *Korean Economic Review*, 29, 189-210.

Malmö stad (2018). CTC-utbildningsmaterial inklusive avsnittet Definitioner av riskfaktorer. Underlaget för detta har skickats från Birgitta Månsson, utvecklingsledare prevention i Malmö stad.

Moore, Timothy G., Myfanwy McDonald, Leanne Carlon, Kerryn O'Rourke (2015). Early childhood development and the social determinants of health inequities, *Health Promotion International*, Volume 30, Issue suppl\_2, 1 September 2015, Pages ii102-ii11

Muscott. Howard S. Mann, Eric L. LeBrun, Marcel R. (2008). Positive behavioral interventions and supports in New Hampshire: Effects of large-scale implementation of schoolwide positive behavior support on student discipline and academic achievement. *Journal of Positive Behavior Interventions*, July 1 2008.

Najaka, S. S., Gottfredson, D. C., & Wilson, D. B. (2001). A meta-analytic inquiry into the relationship between selected risk factors and problem behavior. *Prevention Science*, 2, 257-271.

Nagin, D., & Tremblay, R. E. (1999). Trajectories of boys' physical aggression, opposition, and hyperactivity on the path to physically violent and nonviolent juvenile delinquency. *Child Development*, 70, 1181-1196.

Palmer, R. H. C., Young, S. E., Hopfer, C. J., Corley, R. P., Stallings, M. C., Crowley, T. J., & Hewitt, J. K. (2009). Developmental epidemiology of drug use and abuse in adolescence and young adulthood: Evidence of generalized risk. *Drug and Alcohol Dependence*, 102, 78-87.

Rutter M (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *AmJ Orthopsychiatry* 1987;57:316-31.

Resnick, M. D., Ireland, M., & Borowsky, I. (2004). Youth violence perpetration: What protects? What predicts? Findings from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Journal of Adolescent Health*, 35, 424.e421-424.e410.

Rädda Barnen (2017) En plats att kalla hemma: barnfamiljer i bostadskrisens skugga.

Sampson, R. J., & Lauritsen, J. L. (1994). Violent victimization and offending: Individual, situational, and community level risk factors. In Albert J. Reiss, Jr. & J. A. Roth (Eds.), *Understanding and preventing violence: Vol. 3. Social influences* (pp. 1-114). Washington, DC: National Academy Press.

Sampson, R. J., & Lauritsen, J. L. (1994). Violent victimization and offending: Individual, situational, and community level risk factors. In Albert J. Reiss, Jr. & J. A. Roth (Eds.), *Understanding and preventing violence: Vol. 3. Social influences* (pp. 1-114). Washington, DC: National Academy Press.

Scribner, R., Mason, K., Theall, K., Simonsen, N., Schneider, S. K., Towvim, L. G., & DeJong, W. (2008). The contextual role of alcohol outlet density in college drinking. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 69, 112-120.

Socialstyrelsen (2009) En effektiv socialtjänst: Att fördela resurser och använda dem effektivt.

Skolinspektionen (2014) Rapport 2014:01: Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter för skolväsendet.

Skolverket, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut (2004) Tänk långsiktigt! En samhällsekonomisk modell som påverkar barns psykiska hälsa.

Skolverket (2019) Hälsa för lärande – lärande för hälsa.

SOU 2018:32 (2018) Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst.

Stone, A. L., Becker, L. G., Huber, A. M., & Catalano, R. F. (2012). Review of risk and protective factors of substance use and problem use in emerging adulthood. *Addictive Behaviors*, 37, 747-775.

Uppdrag psykisk ohälsa (2015) Barns utveckling – Frisk-/riskfaktorer och effektiva insatser.

Windle, M. (2000). Parental, sibling, and peer influences on adolescent substance use and alcohol problems. *Applied Developmental Science*, 4, 98-110.

Winstanley, E. L., Steinwachs, D. M., Ensminger, M. E., Latkin, C. A., Stitzer, M. L., & Olsen, Y. (2008). The association of self-reported neighborhood disorganization and social capital with adolescent alcohol and drug use, dependence, and access to treatment. *Drug and Alcohol Dependence*, 92, 173-182.

WHO Commission on Social Determinants of Health (2008)

Closing the Gap in a Generation: Health Equity Through Action on the Social Determinants of Health. Final Report of the WHO Commission on Social Determinants of Health, World Health Organization